

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ В РОДИНІ КОСАЧІВ

Галина Стечак,

*кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри
українознавства Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького (м. Львів, Україна)*

На основі опрацьованих джерел проаналізовано аспекти родинного виховання Косачів, які містять елементи демократичної освіти, чим засвідчують актуальність в умовах реформування сучасних навчальних закладів.

Ключові слова: *аспекти виховання; родинне оточення; принципи, методи, умови, напрями домашньої підготовки.*

On the basis of the studied sources the aspects of family upbringing of Kosachs, which contain elements of democratic education, are analyzed, which testifies to the urgency in the conditions of reforming modern educational institutions.

Key words: *aspects of education; family environment; principles, methods, conditions, directions of home preparation.*

Постановка проблеми. Кожен народ у процесі розвитку створював свою систему неписаних педагогічних правил, на основі яких здійснював навчально-виховні функції. Такі закони й правила активно діяли у звичаях народу, відображалися в обрядах, традиціях роду, закріплювалися в характері нації, щільно пов'язувалися з віруваннями, народною міфологією та народною етикою і реалізувалися в праці та поведінці кожного в громаді.

В Україні також увесь спосіб життєдіяльності людини упродовж століть формувався під таким кутом зору, що виховання підростаючого покоління завжди залишалося в його центрі. Мабуть, важко віднайти якусь сферу життя чи творчості нашого народу, яка певною мірою не була пов'язана з вихованням, витоками якого були родинні педагогічні традиції. Тому варто звернути увагу на основні аспекти сімейного виховання видатних українських родин, які ще у минулому столітті заклали основи європейської освіти та навчання, дали приклад демократичної системи відносин батьків і дітей.

Аналіз досліджень. Саме родинне оточення має найбільший вплив на формування особистості, адже у ньому формуються «засадні світоглядні орієнтири, первинні моделі людської поведінки, персональні нахили та звички, коло

життєвих зацікавлень і вподобань. Воно є тією територією, своєрідною малою сценою, на якій людина випробовує власні творчі сили, робить перші кроки а дорогах великого життя» [7, 143]. На це акцентують увагу сучасні науковці, серед яких Л. Новаківська, Л. Барановська, посилаючись на епістолярій родини Косачів, у якому прослідковуються педагогічні аспекти.

Мета дослідження - простежити педагогічні аспекти родинного виховання Косачів, враховуючи засоби, форми, методи, напрями діяльності.

Виклад основного матеріалу. Родина – основа держави, у ній плекаються усі складники здорового повноцінного громадянства. Правильне родинне виховання – запорука розвитку українського народу, основа формування фізичного і морального розвитку дитини.

Опираючись на літературні та архівні джерела, можемо стверджувати, що атмосфера сім'ї відомих українських інтелігентів – Ольги (Олени Пчілки) та Петра Косачів – упродовж усіх років формувалася на основі взаєморозуміння, щирості, відвертості, дружби та поваги один до одного, між батьками та дітьми. Життєдіяльність сім'ї концентрувалася в утвердженні людяності – чи то в навчанні дітей основам наук, чи то в прищепленні їм глибоких почуттів любові до народних звичаїв, обрядів та традицій, чи то в пробудженні працелюбства, органічної потреби працювати. Адже з усього цього поступово визріває та формується справжня людина, все це – прояви людяності, цим повсякчас опікувалися Косачі.

Для родини Косачів важливими були цінності українського менталітету, дітей виховували в українському дусі. Повсякдення родини постійно і глибоко переймалося життям народу, було невідривним від нього.

Мати Лесі Українки виховувалась у сім'ї Драгоманових, яка «була справді українською за своїм походженням та національним духом, вона шанувала, берегла й передавала своїм дітям найкращі зразки народної педагогіки, культури, моралі, навчила своїх синів і доньок не лише поважати ту землю і тих людей, які їх ростили і годували, а й перейматися стражданнями і болями трудящого люду, допомагати й підтримувати матеріально і морально тих, хто цього потребує. Ця наука назавжди запала у дитячі серця, закарбувалась у глибинах душі. Олена Пчілка мала перед собою прекрасний виховний ідеал, зразок для наслідування – родину своїх батьків – Петра Якимовича та Єлизавети Іванівни Драгоманових» [3, 154].

В автобіографії і біографії брата Михайла Олена Пчілка (Ольга Драгоманова-Косач) пише про ставлення до дітей, яке панувало в їхній родині. Драгоманов –батько, юрист за освітою, захоплювався також писанням художніх творів, добре малював і прагнув дати дітям добру освіту. Проте найголовнішим його завданням було виховати їх чесними і порядними людьми, які з повагою ставляться до інших – чи то людей з іншої суспільної верстви, чи то менших віком. І, за спогадами Ольги, він виховував передусім власним прикладом. «У той час, коли панувало деспотичнее право, коли з кріпаками можна було робити, що хотіти, - коли в педагогіці шкільній і хатній «учити» мало синонімом «бити», ми виростили, не бачивши ніяких диких сцен розправи сильного з підвладним, старших – з тілом і душою беззахисних дітей; для наставляння було тільки спокійне, лагідне слово» [8, с. 3].

Незаперечною є істина, що в сім'ї однаково важлива роль належить і батькові, і матері, оскільки виховує загальний дух сім'ї, культура стосунків, яку творять батьки спільно. І все ж у всіх народів мати має більший, сильніший вплив на формування душі і характеру дитини.

Найбільшою цінністю для Ольги Петрівни Косач (Олени Пчілки), як і для кожної матері, були її діти. Вона послідовно обстоювала думку, що кожна родина повинна мати дітей, тому що вони зміцнюють сім'ю, продовжують людський рід. Їй імпонували слова улюбленого письменника В.Гюго: «Не радий я бачить гніздечко без пташок чи вулик без пчілок, а хату без діток!» [9, 122]. Сама ж вона вважала: «Без дітей родинне життя неповне!» [9, 122]. Втім, у їх вихованні Олена Пчілка керувалася не фанатичною любов'ю, а діяльною і мудрою любов'ю матері, яка бачила перед собою конкретну мету: виховати дітей повноцінними особистостями, сильними духом, гідними громадянами рідної землі. Але Олену Пчілку не влаштувала система навчання і виховання дітей у тодішній Росії. Вона зазначала, що, потрапивши до школи, дитина «переставала бути живою дитиною, а робилася знаряддям суворої дисципліни й виправки» [9,68]. І що найстрашніше – школа відлучала дітей від рідної мови, історії свого народу, витруювала національні почуття. Враховуючи стан справ у освітній сфері, національно свідомо мати вирішила сама вигранити хист і здібності своїх дітей, допомогти їм вчасно визначитися у власних можливостях. Обов'язок свій як матері вбачала в закладанні основ дитячих умінь і знань, у наданні

перших уроків любові, праці, відповідальності, совісті, порядності.

Ольга Петрівна вважала родину тим життєдайним осередком, у якому формуються національні почуття, закладається підґрунтя національної свідомості. Сім'я має сприяти оволодінню дитиною національними цінностями, духовними здобутками свого народу, плекати почуття гордості за приналежність до нього. Саме на такі орієнтири мати спрямувала свої зусилля про наслідки яких Ісидора Косач-Борисова писала: «Національна свідомість у мене була, як то кажуть, з пелюшок. Головні відомості з історії рідного народу теж засвоїла ще в дитинстві. Виховання розвивало в нас людяність та інші моральні вартості й поняття етики й справедливості. Тому я досить рано почала усвідомлювати і обурюватись, що у світі панує груба сила, що існує соціальна несправедливість і т.ін.» [6, 26].

Ольга Косач вважала, що матері треба так впливати на душу і розум своїх дітей, щоб закладати народно-національне підґрунтя їхньої освіти, виховувати в демократичному дусі, в пошані та любові до свого краю, його історії, традицій, звичаїв, культури. Прагнучи створити дітям український мікросвіт, Олена Пчілка дбала про відповідне дитяче товариство, а для цього спеціально возила дітей до волинських сіл, щоб вони могли поспілкуватися з селянськими дітьми. Мати не шкодувала часу, фізичних зусиль, коштів і часто подорожувала з дітьми Україною, аби вони краще пізнали її природу і побут. Національно-культурні мотиви завжди мали важливе значення для Олени Пчілки, яка прагнула у своїй педагогічній роботі опиратися на культуру і світогляд народу.

Будучи безмежно закоханою в народну творчість, вводила у цей світ і своїх дітей, прилучала їх до збирання фольклору. Згодом Леся Українка видасть кілька фольклористичних збірників і багато народних пісень буде записано з її голосу. Син Михайло, що стане відомий у літературі як новеліст Михайло Обачний, а ще – фізик, математик, метеоролог, винахідник, напівжартома напише, що фізика – найулюбленіша його справа після збирання фольклору.

Олена Пчілка вчила дітей «цінити в людях – людину, себто її голову і совість, а не шапку і чоботи» [9]. Намагаючись відгородити дітей від впливу великопанських сімей, де зі зневагою ставилися до української мови, до простого народу, вона водночас ніколи не ділила людей на «панів» і «не панів».

Маючи внутрішнє чуття педагога, Олена Пчілка змалку дітей привчала, що все на землі створюється і дається працею. І найперші уроки праці діти отримали саме від матері. Вони завжди бачили матір в якійсь роботі: вона або писала художні твори, або перекладала з інших мов чи збирала зразки народного орнаменту, записувала пісні, різні обряди і звичаї, активно займалася громадськими справами, сама керувала великим домашнім господарством тощо.

Розглядаючи працю як необхідність життєдіяльності сім'ї, як святий обов'язок дітей, Олена Пчілка постійно заохочувала їх до трудової діяльності. Діти працювали в саду, на городі, порядкували біля квітників, змалку вчилися шити і вишивати. Праця поєднувалася з грою і творчістю: «квіти висівалися не як попало – то сонечком, то місяцем чи ще якимось іншим способом» [1, 96]. Вигадувалися витівки в розміщенні дерев. Влітку садиба Косачів нагадувала чудовий квітник: на клумбах росли айстри, півонії, лілії, барвінок, буяв жасмин і бузок, альтанки були обсажені в'юнкими квітами. «А ягоди які! Олена Пчілка випикує найрізноманітніші гатунки, сама розплановує садок, садить. Чорні порічки виростають, як дрібний виноград, а полуниці, дерен (кизил), морелі! Навіть персики садили і загортали від волинських морозів» [2, Ч.8. – С.8].

Праця вважалася Оленою Пчілкою вагомим внеском у благополуччя і достаток усієї родини, розумілася як норма людського існування. Саме в материнській школі діти вчилися розуміти, що кожен залежить від праці багатьох людей, що в праці вони збагачуються, розвиваються, утверджуються, мають неабияку можливість отримати й естетичну насолоду. Гра, навчання, вважала Олена Пчілка, – це також праця. Про те, що діти Косачів, виховані в атмосфері необхідності праці як природної потреби кожної людини, ніколи не байдикувати, не гаяли дарма жодної хвилини, свідчить один із листів Ольги Косач до матері, в якому вона розповідає про свій та Дорин розпорядок дня [5, арк.2]. Прокидалися діти біля дев'ятої години, одягалися, пили чай, ішли гуляти. Повернувшись з прогулянки, самостійно розпочинали навчання за таким розкладом: один день – російська мова і Закон Божий, наступний – арифметика, географія і музика. З російської мови, крім граматики, займалися диктовкою, переписуванням, читанням, вивченням віршів. Заняття проходили легко, весело, без примусу.

«Читаємо ми щодня, і Дора ще й сама читає дуже завзято міфи грецькі, бо їй дуже сподобалось, як я їй розказувала про

Одісея, і вона захотіла сама їх прочитати. Грає вона страх охотно» [4, арк.3]. Коли Дора грає, Ольга шиє їй сорочки. Після обіду і прогулянки вони знову читають. Читали також увечері перед сном.

Отже, у дітей була вихована глибока свідомість того, що навчання – це щоденна, систематична, наполеглива праця. Мати намагалася залучити дітей до самостійної літературної творчості. Батько виписував різноманітні журнали, газети, багато читав дітям, намагався розширити їхній кругозір, не нав'язуючи своїх поглядів.

У п'ять років Леся вже вміла читати і писати. Підростаючи, дуже любила читати Тараса Шевченка, українські народні казки, грецькі міфи, книжки про подорожі мандрівників. Серед чинників. Які впливали на розвиток таланту Лесі Українки, була музика, пісня. В неділю під вечір недалеко від садиби Косачів збиралися дівчата, співали. Дівчинка була дуже здібною до музики, старанно вчилася грі на фортепіано, знайомилася із творами славетних композиторів, часто грала свої власні композиції, імпровізувала. У листі до свого дядька Михайла Драгоманова у 1980 році писала: «Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що «натура утяла мені кепський жарт» [11, 67].

Виявляла поетеса інтерес також до малярства, і батько запросив у Колодяжне художника з Ковеля, який вчив Леся малювати з натури. Пізніше в Києві відвідувала заняття у рисувальній школі.

Проте, хвороба спричинилася до того, що дівчинка зовсім не ходила до школи. Вона не закінчила жодного навчального закладу. Та здібна до науки і дуже працьовита Леся стала високоосвіченою людиною свого часу, однією з найоригінальніших поеток у світовому письменстві.

Систематична, наполеглива праця над самоосвітою дала свої плоди. Маючи феноменальні здібності до мов, поетеса знала майже всі основні європейські мови, також старогрецьку і латинську. Французькою, німецькою, італійською могла писати навіть вірші.

Знання поетеси були різноманітними. У Київському і Петербурзькому університетах вона принагідно відвідувала лекції з хімії та медицини, цікавилася новими відкриттями у галузі медицини і генетики. Дуже добре знала історію філософії. Її знання вражали сучасників: « На свій вік це геніальна жінка...» - писав Михайло Павлик до Михайла Драгоманова.

Близьке оточення, родичі і знайомі Косачів – Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Старицький, Микола Лисенко – були людьми, чиє життя тісно пов'язане з українською культурою. І незаперечним є те, що такі літературні умови допомогли Лесі Українці швидко знайти літературну дорогу, на яку вона вийшла «ранньою весною».

Висновки. Споконвіку родинно-побутова культура в Україні розвивалася, орієнтуючись на цінності та ідеали народної педагогіки, які і були її конкретним змістовим втіленням – ідеал жінки-матері, шанобливого ставлення до неї; ідеал щасливої сім'ї, поцінування сім'ї як вищої цінності; ідеал індивідуальності людини; ідеал гармонійної єдності людини з природою. В родині Косачів ці ідеали були повсякденним та невід'ємним елементом її життєдіяльності.

Досвід духовної, культурної творчості народу в усіх сферах безслідно не зникає в минулому, навпаки, продовжує себе у наступних поколіннях. Безперечно, що вагоме місце у цьому займає народна педагогіка, до чого й спонукає дослідження досвіду родинного виховання в Косачів, яким вдалося особливо ефективно використати норми та аспекти педагогіки.

Література

1. Дмитрук В. Молодість Лесі // Спогади про Лесю Українку. – К.: Дніпро, 1971.
2. Дражевська Л. Олена Пчілка – зірка українського відродження // Наше життя. 1991. Ч.6. С.3-6; Ч.7. С.5-7; Ч.8. С.7-9.
3. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка) / Д. Донцов // Дві літературні доби. – Л.: [б.в.], 1991. С. 154.
4. Косач О.П. Лист до Є. Драгоманової, 4 травня 1882 року. – Відділ рукописів Інституту літератури НАН України. Ф.28. Од.зб. 338.
5. Косач О. П. Лист до М.Косача, 30 жовтня 1869 року. Відділ рукописів Інституту літератури НАН України. Ф. 28. Од.зб.446.
6. Косач-Борисова І.П. Спогад про Олену Пчілку // Українська культура. 1996. №1. С.27 - 28.
7. Новаківська Л.В. Народнопедагогічні засади виховання в родині Косачів / Л. В. Новаківська // Б-ка Уман. держ. ун – ту ім. П. тичини. Вип. 10. С 143
8. Петік Л. Мудра любов плакає особистість. / Людмила Петік // Палітра педагога. 2012. № 2. С. 3 - 5.
9. Пчілка Олена. Земське зібрання // Газета Гадяцького земства. 1917. № 90.
10. Пчілка Олена. Микола Лисенко. Спогади й думки. В кн.: М. В. Лисенко в спогадах сучасників. К.: Музична Україна, 1968. С. 63-183.

11. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. К.,1997. С.10.
12. Українка Леся. Лист до М.Драгоманова, травень 1893 // Леся Українка. Твори: У 12 т. К.: Наукова думка, 1979. Т.10. С. 149 – 153.
11. Українка Леся. Твори: в 10т. К.: Держ. вид-во худ. Л-ри, 1965. Т. 9.

УДК 378.147:811.161.2'243

ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НАВЧАЛЬНІЙ ТЕКСТОТЕЦІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Ганна Швець,

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

У статті проаналізовано стратегії презентації постаті Лесі Українки та її творів у навчальних посібниках з української мови як іноземної.

Ключові слова: *Леся Українка, українська мова як іноземна, навчальна текстотека.*

The article analyzes the strategies of presentation of Lesya Ukrainka and her works in textbooks on Ukrainian as a foreign language.

Key words: *Lesya Ukrainka, Ukrainian as a foreign language, educational text library.*

Проблема збагачення навчальної текстотеки з української мови як іноземної (далі – УМІ) є і залишатиметься актуальною з огляду на розвиток методики навчання іноземних мов, творчі пошуки викладачів, а також зміну реалій життя, умов навчання, контингенту студентів. Так само актуальною є проблема використання художнього тексту в навчанні мови, оскільки позитивний вплив творів літератури на активність мислиннево-мовленнєвих і мнемічних механізмів та загалом розвиток особистості є незаперечним.

Різні аспекти залучення текстового художнього матеріалу до навчальної текстотеки з УМІ ґрунтовно розглянуто в нашій монографії [12]. У ній порушено й питання використання